BİRDERGİ

Sayı:11 / Tarih: 15 Ekim 2026

ADALET - HÜRRİYET - MUSAVVAT - UHUVVET

www.birder.org.tr

BİRDER AKADEMİ

BİRLİK VE İLERLEME DÜŞÜNCE DERNEĞİ

BİRDER AKADEMİ

Birder Politika - Tarih - Kültür - Sanat - Bilim e-bülten Yayını / Sayı: 10 / Tarih: 15 Eylül 2026

www.birder.org.tr

BİRDERGİ

Birlik ve ilerleme Düşünce Derneği Adına İmtiyaz Sahibi
Müjdat ÖZTÜRK

Birder Akademi Koordinatörü
Vural CAMBUL

Genel Yayın Yönetmeni/Editör
Anıl KARA

Dizgi-Grafik Tasarım
Muhammed Niyazi ALPAY

Yayın Kurulu

Müjdat ÖZTÜRK
Vural CAMBUL
Anıl KARA
Umut Kaan KİLİM
Muhammed Niyazi ALPAY
Mehmet ÖZTÜRK
Doğan ÖZTÜRK
İlayda AYAZ
Meltem CAMBUL MERT

Görüş ve önerileriniz için
birder@birder.org.tr

Dergimizde yayımlanan makaleler kaynak gösterilmek şartıyla iktibas edilebilir.
Gönderilen yazılar yayımlansın veya yayımlanmasın iade edilmez.
Yayımlanan tüm yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

BİRDER
BİRLİK VE İLERLEME DÜŞÜNCE DERNEĞİ
YAYIN ORGANIDIR

BİRDER AKADEMİ

İçindekiler

Genel Başkandan	4	Birder'e Dair *Müjdat ÖZTÜRK*
Yayın Yönetmeninden	5	Birdergi'ye Dair *Anıl KARA*
Kavram Mütalaası	6	Demokrasi Deyince Akla... *Vural CAMBUL*
Gündem	8	PKK Kendi Barcelona'sını mı Yaratıyor? *Fahrettin ACAR*
Edebiyat	12	Winston'ın Sırrı: Dan Brown'ın "Başlangıç" Romanında Yapay Zekâ Gerçeği *Muhammed Niyazi ALPAY*
Cumhuriyet	14	Cumhuriyetin İzleri *İsmail Can ÖKTEM*
Kültür	16	Atın Üstünde Kurulan Medeniyet: Türk Kültürünün Kodları *Onur AK*
Tarih	18	Bir Dâhi: Matrakçı Nasuh (XVI.Yüzyıl Dâhisi) *Eren BERBER*
Öykü	21	2071: Son Hatıra *Selçuk VARLI*
Biyografi	23	Hürriyet Yolunda Bir Ömür: Resneli Niyazi Bey *Umut Kaan KİLİM*
Köşe Yazısı	25	Ertelenmiş Ömür *Semra KOCAKAPLAN*

BİRLİK VE İLERLEME
DÜŞÜNCE DERNEĞİ

Genel Başkan'dan; BİRDER'E DAİR

Müjdat ÖZTÜRK
BİRDER Genel Başkanı

Bir düşüncenin sadece siyasi faaliyetlerle iktidar olamayacağı gerçeğinden hareketle Türk Milliyetçiliğinin Sivil Toplum alanında da varlık gösterebilmesi, fikir ve düşünce üretmesi, projeler geliştirmesi, kültür, sanat ve edebiyat alanında da toplumsallaşması ve milletle buluşması adına **BİRDER** ortaya çıkmıştır.

Kuruluş motivasyonu Türk Milliyetçiliğinin siyasal alandaki gücüyle orantılı toplumsal etki alanına sahip olamayışı düşüncesidir.

Kurucu kadro, Türk Milliyetçilerinin siyasal sahaya sıkıştığını ve Türk Milliyetçiliği düşüncesinin toplumla istenen biçimde buluşamadığını, milliyetçi düşüncenin ürettiği kavramların, fikirlerin daha topluma ulaşamadan kaybolup, buharlaştığı olgusu ile harekete geçmiştir.

Bu düşünceden hareketle BİRDER;

– Türk Dünyasına nasıl hizmet edebiliriz,
– Türk Birliği Ülküsünü nasıl yaşatabiliriz,
– Türk Milliyetçiliğinin tarihsel referanslarından güç alarak
– Geleceği nasıl kurgulayabiliriz sorularına birlikte cevaplar aramış,
– Türk Milliyetçiliğinin yenilenmesi, gelişmesi daha geniş kitlelerle buluşabilmesi için kurulmuştur.

BİRDER' in hedefleri;

– Türk aydınlanmasını gerçekleştirmek;
– Türk varlığının, Türk kimliğinin ve Türk kültürünün korunması, gelişmesi;
– Türk Milletinin dili, dini, tarihi, kültürü hakkında araştırmalar yapılması;
– Türk varlığının ve kültürünün geleceğe taşınması yolunda çalışmalar yapılması;
– Türk Milliyetçiliğinin ideolojik yenilenme sürecine katkı sağlanması;
– Türk Milletinin birlik ve beraberliğini sağlamlaştırıcı, sosyal dokuyu artıracak çalışmalar yapılması;
– Türkiye ve Türk Dünyası arasında kültürel sosyal ve iktisadi bütünleşmeye katkı sağlanması;
– Türk Milletinin refahını, güvenliğini güçlendirecek faaliyetlerde bulunulması;
– Türk demokrasisine katkı sağlanması ve demokratik siyasetin yerleşmesi konusunda çalışmalar yapılmasıdır.

BİRDER herhangi bir partiye bağlı olmamakla beraber Türk Milliyetçiliği Fikir Sistemine inanır, Türk Milletinin menfaatlerini ve çıkarlarını öncelik alır.

BİRDERGİ'YE DAİR

Değerli Okuyucular,

Birlik ve İlerleme Düşünce Derneği *olarak, bugüne kadar sizlerle paylaştığımız e-bültenimizi artık* ***BİRDERGİ*** *adıyla yayımlamaya devam ediyoruz.*

BİRDERGİ, *derneğimizin faaliyetlerini, etkinliklerini ve üyelerimizin kaleme aldığı yazıları daha düzenli ve kalıcı bir şekilde sizlere ulaştırmak amacıyla hazırlanmıştır. İnternet sitemiz üzerinden yayımlanan bu çalışma, zaman içinde gelişerek daha kapsamlı ve nitelikli bir dijital yayın hâline gelmeyi hedeflemektedir.*

Bu aşamada ***BİRDERGİ****, derneğimizin çalışmalarını duyurmak, düşüncelerimizi paylaşmak ve üyelerimiz arasındaki iletişimi güçlendirmek amacıyla hazırlanmaktadır. İlerleyen dönemlerde içerik çeşitliliğini artırarak daha zengin bir yayın ortaya koymayı amaçlıyoruz.*

Bu yayının hazırlanmasına verdikleri destek dolayısıyla Genel Başkanımız Sn. Müjdat Öztürk ve yönetim kurulu üyelerimize teşekkür ederim.

BİRDERGİ'*nin, derneğimizin fikir dünyasını ve çalışmalarını daha geniş kitlelere ulaştıran faydalı bir platform olmasını temenni eder, tüm okuyucularımıza saygılarımı sunarım.*

Anıl KARA
Genel Yayın Yönetmeni

DEMOKRASİ DEYİNCE AKLA...

Vural CAMBUL

"Demokrasi deyince akla..." diye başlayan yüzlerce cümle kurabiliriz. Tek bir tanımı, anlamı veya bakış açısı olmayan bir kavram. Aslında dilimize Fransızca démocratie kelimesiyle geçiyor. Etimolojik olarak Fransızcaya da tahmin edileceği üzere Eski Yunancadan aktarılmış. Demos (Halk), Kratos (İktidar, Egemenlik) kelimelerinden türetilmiş. Yani Dēmokrateía, Halkın Yönetimi anlamına gelmekte. Böyle bakınca her ne kadar basit ifade edilse de uygulama noktasında tarih boyunca sorunlar oluşturan bir olgu. Yani teoride halkın egemenliğine dayanan demokrasi, pratikte ise zaman zaman iktidarın kendisini meşrulaştırma aracına dönüşebilmekte.

Olağanüstü durumlarda bazı hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması, demokratik düzenlerin kriz dönemlerinde ciddi sınavlardan geçtiğini ortaya koymaktadır. Yaşanan darbelerde demokratik kurumların ve siyasi hakların darbeciler tarafından askıya alınması da demokrasinin kriz dönemlerinde ne kadar kırılgan hale gelebildiğini göstermekte, aynı zamanda bu meşruiyetin hangi sınırlar içinde kullanılabileceğini de sorgulatmaktadır.

Tabii hep olumsuz örnekler vermemek gerekiyor. Antik Yunan'da, özellikle Atina'da uygulanan demokrasi ile günümüzde İskandinav ülkelerinde görülen demokratik uygulamalar, ideal demokrasiyi tam olarak yansıtmasalar da en azından bunun mümkün olabileceğini gösteriyor. Gerçi Antik Yunan'da o dönemin koşullarında halk olarak kimler kastediliyor? Mesela kadınlar oy kullanabiliyor muydu? Böyle olunca bütün toplumun değil, belli bir kesimin iktidarı söz konusu oluyor. Buna rağmen Antik Atina demokrasisinin ideal bir demokrasi modeli olarak sunulması, dönemin dışlayıcı yurttaşlık anlayışının göz ardı edilmesine yol açmış gözüküyor. Bununla beraber yaklaşık iki yüzyıl farklı biçimlerde varlığını sürdüren bu demokratik deneyimi de kendi koşullarında takdir etmek gerekir tabii.

Günümüzde demokrasi çoğu zaman seçimlerden ibaretmiş gibi algılanmakta; sandıktan çıkan çoğunluğun ülkeyi yönetmesi, demokrasinin temel şartı olarak görülmekte. Oysa demokrasi, yalnızca çoğunluğun yönetmesi değil, çoğunluk yönetimi altında azınlığın haklarının da güvence altına alınmasıdır. Daha da ileriye gidersek, ortaya koyulan temel hak ve özgürlüklerden herkesin eşit şekilde yararlanması gerekmektedir. Ancak teoride ortaya konan bu idealler, pratikte her zaman ve her yerde aynı ölçüde hayata geçirilemiyor.

Ülkemizde ise tarihsel olarak güçlü devlet anlayışının ve bir önceki yazımda değindiğim biat kültürünün de etkisiyle, siyasal iktidar çoğu zaman toplum karşısında güçlü bir konumda olmuştur. Bunun yanında özellikle askeri gruplar, Osmanlı'nın son dönemlerinden Cumhuriyet dönemine kadar çeşitli siyasi müdahalelerde bulunmuşlardır. Başarılı olan bazı askeri müdahalelerin toplumun belirli kesimleri tarafından desteklenmesi dikkat çekicidir. Bu da bazı dönemlerde toplumun bir kesiminin meşruiyetten çok gücün kimde olduğuna baktığını, yani demokrasinin bilinçli bir şekilde varolmasını değil, gücün kimde olduğuna göre pozisyon almasının demokrasiyi nasıl etkileyebileceğini gösteriyor. Ülkemizde geçtiğimiz yıllarda yaşanan 15 Temmuz darbe girişiminde ise toplumun önemli bir kesiminin darbeye karşı sokağa çıkması, önceki askeri müdahalelerden farklı bir toplumsal tepki ortaya çıkarmıştır. Ancak bu tepkinin gerçekten demokrasi bilincinden mi kaynaklandığı, yoksa darbenin başarısız olacağına ilişkin beklentilerden mi ortaya çıktığı sorusu ayrıca tartışılabilir. Dolayısıyla asıl soru şudur: 15 Temmuz gecesi ortaya çıkan toplumsal refleks, iktidarı koruma refleksi miydi, yoksa demokrasiye sahip çıkma bilincinin bir sonucu muydu?

Burada şu sonuç ortaya çıkıyor: Demokrasi yalnızca sandıkta ortaya çıkan bir tercih değil, aynı zamanda demokratik düzeni ve temel hakları koruma iradesidir. 15 Temmuz'da toplumun önemli bir kesiminin darbeye karşı gösterdiği tepki, bu iradenin güçlü bir örneği olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar son dönemde halkın yerel yönetimlerde seçtiği bazı isimlerin hukuk süreçleri üzerinden baskı altına alındığı ve masumiyet karinesi konusunda ciddi tartışmalar yaşandığı görülse de toplum, demokratik taleplerini ve siyasal iradesini farklı yollarla ortaya koymaya devam etmektedir. Olağanüstü dönemlerde iktidarların yetkilerini genişletmesi ve yönetim biçimlerinin sertleşmesi başlı başına demokrasinin ortadan kalktığı anlamına gelmez. Asıl mesele, bu olağanüstü yetkilerin kalıcı hale getirilmemesi, hukukun üstünlüğünün korunması ve olağanüstü koşulların demokratik düzeni sürekli biçimde sınırlayan bir araca dönüştürülmemesidir.

PKK KENDİ BARCELONA'SINI MI YARATIYOR?

Fahrettin ACAR

Çözüm süreci devam ederken süreç, "meyvelerini" yalnızca günlük siyasette veya medyanın dilinde vermiyor. Etkisini kültürde, sporda ve gündelik hayatın içindeki tartışmalarda da gösteriyor.

Bir aylık aranın ardından Birdergi'de yeni yazımı yayımlarken, geride bıraktığımız hafta yaşanan iki olay beni bu konuyu ele almaya yöneltti. Birincisi, gazeteci Fatih Altaylı'nın "Amedspor'u kutlamazsan bölücüsündür!" diyerek kulübün geçmişteki siciline dikkat çeken insanları hedef alan açıklamasıydı (Tigris Haber, 2026). İkincisi ise günlük hayatımda yaptığım bir futbol sohbetiydi. Takımın küme düşmesini istediğimi söylediğimde arkadaşım, "Ben onlara sıradan bir futbol takımı olarak bakıyorum." dedi. Bu cümle bana şu soruyu düşündürdü: Karşımızda gerçekten yalnızca bir futbol takımı mı var? Futbolun yalnızca futbol olmadığını söylemek bayat bir cümledir. Fakat bazı kulüpler söz konusu olduğunda bu cümleyi yeniden kurmak zorundayız. Çünkü bazen doksan dakika biter fakat sahadaki mücadelenin temsil ettiği siyasi kavga devam eder.

Amedspor taraftarları ve yöneticileri yıllardır yalnızca isimleri ve kimlikleri nedeniyle dışlandıklarını söylüyor. Burada sorulması gereken şudur: Söz konusu takıma karşı oluşan şey önyargı mıdır, yoksa yıllar içinde yaşanan olaylardan doğan bir savunma refleksi midir? Çünkü önyargı her zaman gökten düşmez. Bazen bir geçmişin, bir sicilin ve birikmiş kuşkunun sonucudur.

Bir İsim Değişikliğinden Fazlası

Kulüp, Diyarbakır Büyükşehir Belediyespor adını bırakarak "Amed" adını kullandığı andan itibaren sıradan bir spor kulübü olmaktan çıktı. Ekim 2014'te alınan kararın ardından yeni ad, 2015 yılında "Amed Sportif Faaliyetler" biçiminde tescil edildi.

Elbette şehirlerin tarihî isimleri ve insanların kültürel hafızaları olabilir. Ancak Türkiye'de isimler, semboller ve haritalar üzerine yürütülen tartışmaların masum bir folklor çalışmasından ibaret olmadığını biliyoruz. Bölücü örgüt ve siyasi çevresi kelimeleri hiçbir zaman yalnızca kelime olarak kullanmadı. Önce isim, ardından kavram ve coğrafyanın anlamı değiştirilmek istendi. Bu nedenle "Amed" adı formaya yazıldığı andan itibaren sahadaki on bir futbolcudan daha büyük bir anlam kazandı. Mesele yalnızca Diyarbakır'ın takımını tutmak değil, Diyarbakır üzerinden yeni bir kimlik alanı kurmaktı.

Hendekler Tribünler ve Deniz Naki

Amedspor'un bugünkü siyasi anlamını kavramak için 2015 yazına dönmek gerekir. Birinci çözüm süreci sona ermiş; bölücü örgüt bazı il ve ilçelerde hendekler kazdırmış, barikatlar kurmuş ve sözde "özyönetim" ilanları yaptırmıştı. Mahalleler silahlı mevzilere, yollar patlayıcı tuzaklarına dönüştürülmüştü.

Tam bu dönemde Amedspor tribünlerinde önce "Çocuklar ölmesin, maça gelsin" pankartı açıldı, ardından "Her yer Sur, her yer direniş" sloganları atıldı. Birincisi herkesin kabul edebileceği insani bir cümleydi. İkincisi ise hendek isyanını "direniş" olarak adlandırıyor ve o kalkışmanın siyasi dilini tribüne taşıyordu. Daha sonra Amedspor taraftarlarına çok sayıda deplasman yasağı getirildi (Bianet, 2018; Deutsche Welle Türkçe, 2019).

Hendekleri kimin kazdığı, patlayıcıları kimin döşediği ve mahalleleri kimin cephaneliğe çevirdiği geri plana itiliyor; yalnızca devletin hendekleri kapatırken kullandığı güç konuşuluyordu. Bu, bölücü örgütün propaganda çerçevesinin aynısıydı.

Bu dönemin en görünür figürü Deniz Naki oldu. Amedspor'un 31 Ocak 2016'da Bursaspor'u elemesinin ardından Naki, galibiyeti haftalardır devam ettiğini söylediği "zulüm" sırasında yaralananlara ve ölenlere armağan etti. Güvenlik operasyonları "zulüm" olarak tanımlanırken silahlı kalkışmanın sorumluluğu paylaşımın dışında bırakılıyordu.

TFF, Naki'ye "ideolojik propaganda" ve "sportmenliğe aykırı açıklama" gerekçesiyle 12 maç men ve para cezası verdi (TFF, 2016). AİHM daha sonra cezanın yeterli gerekçeyle temellendirilmediğine hükmetti (AİHM, 2021). Fakat bu karar Naki'nin siyasi anlatısını tarihsel olarak doğru veya masum hâle getirmedi. Hukuken ifade özgürlüğü kapsamında kalan bir söz, siyaseten masum olmak zorunda değildir.

Naki, 2018'de Afrin harekâtına karşı açıklamaları nedeniyle bu kez üç yıl altı ay müsabakalardan men edildi (TFF, 2018a, 2018b). Böylece futbolcu siyasi sözcüye, verilen cezalar mağduriyet anlatısına, sportif başarı ise siyasi sermayeye dönüştü.

Barcelona Yalnızca Bir Futbol Kulübü mü?

Barcelona dünyanın en büyük futbol kulüplerinden biridir. Fakat Katalanlar açısından yalnızca başarılı bir takım değildir. Franco döneminde baskı altında kalan Katalan kimliğinin, dilinin ve siyasi hafızasının taşıyıcılarından biri hâline gelmiştir. Camp Nou, Katalan bayraklarının ve sloganlarının sergilendiği; Real Madrid karşılaşmaları ise merkez ile çevrenin sembolik olarak karşı karşıya geldiği bir alandır.

Barcelona'nın sportif başarısı, Katalan kimliğine siyasi hareketlerin yıllarca sağlayamayacağı bir görünürlük kazandırdı. Şimdi aynı soruyu Türkiye için soralım: Bölücü örgüt ve etrafındaki siyasi yapı, Amedspor üzerinden kendi Barcelona'sını yaratmak istiyor olabilir mi? Bu soruyu sormak için elimizde mühürlü bir talimat bulunması gerekmiyor. Kullanılan isimlere, seçilen sembollere, sahiplenilen figürlere ve yıllar boyunca tekrar edilen davranışlara bakmak yeterlidir.

"Barcelona var ama İspanya hâlâ ayakta" denilebilir. Doğrudur fakat 2017 unutulmamalıdır. Katalonya Özerk Parlamentosu, Anayasa Mahkemesinin durdurma kararına rağmen 1 Ekim 2017'de bağımsızlık referandumu düzenledi. Oylama anayasaya aykırı sayıldı; polis müdahaleleri ve çatışmalar yaşandı. 27 Ekim'de tek taraflı bağımsızlık ilan edilince Madrid yönetimi Anayasa'nın 155. maddesini işleterek özerk yönetimi denetim altına aldı ve parlamentoyu feshetti (Avrupa Komisyonu, 2017; İspanya Anayasa Mahkemesi, 2017a, 2017b; İspanya Hükümeti, 2017).

İspanya ayakta kaldı ama hiçbir şey olmamış gibi ayakta kalmadı. Barcelona referandumu düzenlemedi; ancak Katalan kimliğini diri tutan ve "biz ayrı bir milletiz" duygusunu kuşaktan kuşağa aktaran en güçlü kurumlardan biri oldu. Spor sahasında büyütülen kimlik sandığa, ardından sokağa taşındı. İspanya'nın ayakta kalması tehlikenin oluşmadığını değil, tehlike karşısında devletin teslim olmadığını gösterir. Aradaki fark budur.

Barcelona örneğinin asıl öğretici tarafı da budur. Bir futbol kulübü parlamentonun veya silahlı bir yapının yerine geçmez; fakat kimliği sürekli görünür tutar, ortak hafızayı canlı tutar ve siyasi taleplerin kitlelerle buluşabileceği duygusal bir alan oluşturur. İnsanlar bir siyasi partinin toplantısına katılmayabilir, uzun bildirileri okumayabilir; ancak aynı formayı giyer, aynı sloganı söyler ve aynı galibiyet etrafında birleşir. Futbolun siyasi gücü tam olarak burada ortaya çıkar. Bu nedenle Amedspor ile Barcelona'nın tarihsel ve sportif büyüklüklerini eşitlemek gerekmiyor. Benzetme sonuçtan çok yönteme ilişkindir. Kimliğin kulüp üzerinden görünür kılınması, mağduriyet anlatısının sportif başarıyla birleşmesi ve yerel aidiyetin zamanla siyasi aidiyete dönüştürülmesi bakımından benzer bir ihtimalden söz ediyoruz.

Sicildeki Somut Olaylar

2 Mart 2019'daki Amedspor-Sakaryaspor karşılaşmasında gerilim toplu kavgaya dönüştü. PFDK, Amedspor'a saha olayları nedeniyle ceza verirken bazı futbolcuları rakip oyunculara saldırıları nedeniyle müsabakalardan men etti. Mansur Çalar'a önce dört yıl men ve para cezası verildi; Tahkim Kurulu cezayı 20 maça indirdi (TFF, 2019a, 2019b). Kamuoyunda kesici cisim

kullanıldığı iddia edildi; kesinleşen federasyon kararı ise rakip futbolculara yönelik saldırıyı esas aldı.

25 Eylül 2022'deki Amedspor-Bursaspor karşılaşmasının ardından Amedspor, taraftarlarının neden olduğu saha olayları sebebiyle iki maçı seyircisiz oynama ve para cezası aldı. Siyasi ve ideolojik sloganlar konusunda da kulübe ihtar verildi (TFF, 2022).

5 Mart 2023'te Bursa'da oynanan karşılaşmada ise sahaya yabancı maddeler atıldı; Beyaz Toros ve "Yeşil" kod adlı Mahmut Yıldırım'a ait görseller açıldı. Bursaspor ağır disiplin cezalarına çarptırıldı (TFF, 2023a, 2023b).

Bursa'da yaşananları durup dururken ortaya çıkan bir saldırganlık şeklinde okumak eksik olur. Hendek döneminden kalan hafıza, Deniz Naki'nin açıklamaları, Sakaryaspor karşılaşması ve sürekli tekrarlanan ayrılıkçı kimlik siyaseti geniş bir kesimde öfke biriktirmişti. Bursa'daki olaylar bu tepkinin istenmeyen, kontrolsüz ve hukuk dışı biçimde taşmasıydı. diğer yandan Diyarbakır'da istenmeyen bir olay yaşandığında kulübün üzerine gidilmezken Bursa'da bu istenmeyen reaksiyon gerçekleştiğinde Bursa ve Bursaspor hedef alınmaya çalışılmıştı. Bunu da not etmek gerekir.

Bu tespit şiddeti savunmak anlamına gelmez. Bir olayı açıklamakla onu meşrulaştırmak aynı şey değildir. Devlet ve futbol otoritesi zamanında hareket etmezse vatandaş kendi tepkisini kendi yöntemleriyle göstermeye kalkar. Böyle olunca Amedspor çevresindeki siyasi sicil geri planda kalır; sahaya atılan maddeler konuşulur ve bölücü çevrelere yeni mağduriyet görüntüleri sunulur.

Devlet boşluk bırakırsa o boşluğu akıl değil öfke doldurur. Üstelik kontrolsüz tepki yalnızca hukuku ihlal etmekle kalmaz, tartışmanın eksenini de değiştirir. Yıllardır biriken siyasi sloganlar ve saha olayları konuşulması gerekirken bütün dikkat karşı saldırıya yönelir. Böylece asıl sorgulanması gereken sicil görünmez olur, kendisini mağdur olarak sunmak isteyen çevreler ise ihtiyaç duyduğu görüntülere kavuşur. Bursa olaylarını değerlendirirken sonucu mahkûm etmek kadar bu sebep-sonuç bağını görmek de gerekir.

Gerilim tribünlerle sınırlı kalmadı. 31 Ağustos 2026'daki Amedspor-Trabzonspor karşılaşması öncesinde Trabzonspor taraftarlarını taşıyan otobüs Ergani'de taşlandı, iki kişi yaralandı ve yedi şüpheli gözaltına alındı (T24, 2026). 1 Şubat 2026'daki Amedspor-Adana Demirspor maçında ise Çekdar Orhan'ın gol sevinci "ideolojik propaganda" kabul edildi; oyuncuya beş maç men, kulübe para cezası verildi (TFF, 2026).

Sahaya siyasi anlam taşıyan hareketler getirip ardından "Biz yalnızca futbol oynuyoruz" diyemezsiniz. Siyaseti siz getiriyorsunuz; tepki geldiğinde futbolun arkasına saklanıyorsunuz.

Önyargı mı Savunma Refleksi mi?

Amedspor'u kutlamayan veya ona temkinli yaklaşan herkesi "bölücü" ilan etmek tartışmayı tersine çevirmektir. İnsanların hafızasında hendek döneminin sloganları, Deniz Naki'nin açıklamaları, saha olayları ve propaganda cezaları vardır. Bütün bunları yok sayarak toplumdan kayıtsız şartsız sempati beklenemez.

Her Amedspor taraftarını aynı siyasi düşünceyle veya herhangi bir örgütle özdeşleştirmek doğru değildir. Fakat tek tek taraftarların niyeti ile kulübün yıllar içinde kazandığı kamusal anlam aynı şey değildir. Barcelona'yı destekleyen her Katalan ayrılıkçı olmadığı hâlde Barcelona'nın Katalan milliyetçiliğindeki yeri inkâr edilemez. Amedspor için de tartışılması gereken budur.

Sonuç itibariyle ortada yalnızca önyargı değil, geçmiş olaylardan ve tekrar eden sembollerden doğmuş bir savunma refleksi vardır. Bu refleks devlet ve federasyon tarafından hukuk içinde karşılanmazsa kontrolsüz öfkeye dönüşebilir. Bursa bunun uyarısıdır.

Sürecin Sahadaki Gölgesi

Türkiye bugün "Terörsüz Türkiye" adı altında yeni bir çözüm sürecine sürüklenmektedir. TBMM'de kurulan Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonunun raporu 18 Şubat 2026'da kabul edildi (TBMM, 2026).

Silahların bırakılması ve terörün sona ermesi elbette istenir. Fakat bu talep, devletin egemenliğini ve Türk milletinin birliğini tartışmaya açan pazarlığın gerekçesi yapılamaz. Birinci çözüm sürecinde barış ve normalleşme denildi; sonunda hendekler kazıldı, barikatlar kuruldu ve şehirler çatışma alanına çevrildi.

Yapılması gereken geçmişteki hataları daha dikkatli tekrarlamak değil, bu anlayışı bütünüyle reddetmektir. Bölücü örgütle doğrudan veya dolaylı hiçbir siyasi pazarlık kalıcı barış getirmez; yalnızca örgüte zaman ve yeni propaganda alanları kazandırır. Silahlı alan daraldıkça kültür, medya ve sporun önemi artar. Bir futbol kulübü üzerinden çocuklara, gençlere ve uluslararası kamuoyuna ulaşmak mümkün hâle gelir.

Önce kültürel isim, sonra sportif aidiyet, ardından mağduriyet anlatısı ve son olarak siyasi kimliğin kitleselleşmesi... Amedspor'un sportif başarısı bazı çevreler için tam da bu nedenle yalnızca sportif sonuç değildir.

Tff ve Devlet Boşluk Bırakmamalı

Türkiye Futbol Federasyonu, "Süreç zarar görmesin" düşüncesiyle siyasi sloganları ve ideolojik gösterileri görmezden gelemez. Yüksek riskli karşılaşmalarda güvenlik, temsilci ve gözlemci tedbirleri önceden artırılmalı; siyasi semboller, ayrılıkçı tezahüratlar ve rakibi tahrik eden hareketler anında rapor edilmelidir.
Tavizsizlik keyfî ceza değildir. Kuralların kararlı, eşit ve öngörülebilir uygulanmasıdır. Federasyon tahrike izin vermemeli; devlet de tahrike verilen hukuk dışı tepkiyi engellemelidir. Aksi hâlde kurumsal tepkinin yerini tribün ve sokak öfkesi alır.

Federasyonun görevi olay çıktıktan sonra yalnızca ceza açıklamak değildir. Geçmiş sicili bilinen karşılaşmalarda risk önceden hesaplanmalı, kulüplerle açık iletişim kurulmalı ve hangi hareketin hangi yaptırımla karşılanacağı tartışmaya yer bırakmayacak biçimde belirlenmelidir. Kurallar herkese eşit uygulanırsa vatandaşın "Devlet görmüyor, o hâlde tepkiyi ben göstermeliyim" düşüncesine kapılacağı alan da daralır. Güçlü devlet, tribünün öfkesini serbest bırakan değil, o öfkeye ihtiyaç bırakmayacak biçimde hukuku işleten devlettir.

Amedspor yönetimi de tercihini yapmak zorundadır: Diyarbakır'ın futbol kulübü mü olacaktır, yoksa ayrılıkçı siyasetin sembolü olarak mı kalacaktır? Birinci yolu seçiyorsa tribündeki ideolojik sloganlara karşı tavır almalı ve sahayı siyasi gösteri alanına dönüştürmemelidir. İkinci yolu seçiyorsa toplumun kendisine yalnızca bir futbol takımı gibi davranmasını beklememelidir.

SONUÇ

Karşımızda gerçekten yalnızca bir futbol takımı mı var? Yaşananlara, kullanılan sembollere, Deniz Naki örneğine, saha olaylarına ve kulübün belirli siyasi çevrelerce sahiplenilme biçimine baktığımda benim cevabım açıktır: Hayır.
Bu tespit Amedspor'a yönelik hukuk dışı saldırıları haklı çıkarmaz, her taraftarını suçlu veya her başarısını gayrimeşru yapmaz. Fakat kulübün etrafındaki siyasi gerçeği bariz bir tonda vurgular.

"Barış zarar görmesin" bahanesiyle ayrılıkçı siyasetin kültürel ve sportif alanlarda güçlenmesine göz yummak, barışı korumak değil bir sonraki krizin zeminini hazırlamaktır. Devlet ve TFF muhtemel tahriklere karşı hazırlıklı, hukuka bağlı ve tavizsiz olmalıdır.

Bölücü örgüt Amedspor üzerinden kendi Barcelona'sını yaratmak istiyor olabilir mi? Elimizde imzalı bir talimat bulunmayabilir. Fakat siyasi niyeti anlamak için kullanılan isimlere, sembollere, sahiplenilen figürlere ve tekrar eden davranışlara bakmak yeterlidir.

Belki Amedspor bugün bölücü örgütün Barcelona'sı değildir. Fakat birilerinin onu buna dönüştürmeye çalıştığını düşünmek için yeterince sebep vardır. Çünkü mesele hiçbir zaman yalnızca futbol olmadı. Bugün de değildir.

Dipnot: Yazıda yararlanılan kaynakların tam künyelerine ve bağlantılarına, metnin Birdergi'nin resmî adresinde (birdergi.org) yayımlanan kaynakçalı sürümünden ulaşabilirsiniz.

WINSTON'IN SIRRI: DAN BROWN'IN "BAŞLANGIÇ" ROMANINDA YAPAY ZEKÂ GERÇEĞİ

Muhammed Niyazi ALPAY

SPOİLER UYARISI: Bu yazı, Dan Brown'ın "Başlangıç" (Origin) romanının konusunu — kitabın sonu ve suikastin failinin kim olduğu dahil — baştan sona ayrıntılı biçimde anlatmaktadır. Kitabı henüz okumadıysanız ve sürprizini bozmak istemiyorsanız, devam etmeden önce bunu göz önünde bulundurun.

Dan Brown, 2017'de yayımlanan Başlangıç (Origin) ile Robert Langdon serisinin beşinci kitabını okuyucuyla buluşturdu. Seri, her zamanki formülüne sadık: sembolbilimci Langdon, kısa bir zaman dilimine sıkışmış bir gizemi çözmek için bir kadın karakterle birlikte Avrupa'nın tarihi mekânlarında koşuşturuyor. Ama Başlangıç'ı seriden ayıran şey, olay örgüsünün merkezine dini değil, teknolojiyi — daha doğrusu yapay zekâyı — yerleştirmesi.

Guggenheim'daki Sunum

Roman, Langdon'ın eski öğrencisi, milyarder teknoloji dâhisi ve militan ateist Edmond Kirsch'ün davetiyle başlıyor. Kirsch, Bilbao'daki Guggenheim Müzesi'nde düzenlediği gösterişli bir etkinlikte, insanlığın iki büyük sorusuna kesin bir yanıt bulduğunu iddia ediyor: "Nereden geldik?" ve "Nereye gidiyoruz?" Bu iddiayı canlı yayında, yüz milyonlarca kişiye açıklamaya hazırlanıyor.

Müzeye gelen konuklara kemik iletimli özel kulaklıklar veriliyor; her konuk bu kulaklık sayesinde kişisel bir rehberle sergiyi geziyor. Langdon'a eşlik eden rehber Winston — Kirsch'ün geliştirdiği, İngiliz aksanlı, esprili ve olağanüstü bilgili bir yapay zekâ. Kitabın en çarpıcı ayrıntılarından biri de burada: Winston'ın yapay zekâ olduğu Langdon'a açıkça söylenene kadar, konuşma sıradan bir insan rehberden ayırt edilemiyor. Bugünün sesli asistanlarıyla karşılaştırıldığında bariz görünen bu ayrım, 2017'de yazılmış bir romanda oldukça öngörülü bir detay.

Kirsch sunumuna başlamadan saniyeler önce sahnede vurularak öldürülüyor. Suikastı gerçekleştiren, eski bir İspanyol amiral olan Luis Ávila, olay yerinden kaçıyor. Müze müdürü Ambra Vidal — aynı zamanda İspanya tahtının varisi Prens Julián'ın nişanlısı — ile Langdon, Kirsch'ün şifreli sunumunu kurtarmak ve dünyayla paylaşmak için kaçmak zorunda kalıyor. Yardımcıları ise yine Winston.

Kirsch'ün Keşfi: Yaşamın Kökeni

Roman boyunca esas soru hep ertelenir: Kirsch aslında ne buldu? Yanıt, kitabın sonunda geliyor. Kirsch, Barselona Süper Bilgisayar Merkezi'ndeki devasa kuantum bilgisayarı E-Wave'i kullanarak, yaşamın kimyasal kökenini — cansız maddeden ilk hücrenin nasıl ortaya çıktığını — hesaplama gücüyle hızlandırılmış biçimde yeniden üretmeyi başarıyor. Yani Tanrı'ya ihtiyaç duymadan, doğa yasalarının kendi başına yaşamı üretebileceğini gösteren bir simülasyon. Kirsch bunun üzerine, elli yıl sonrasına dair bir gelecek öngörüsü de sunuyor: insanlık ile teknolojinin kaynaşacağı bir dönem.

Asıl Şok: Katil Kimdi?

Kitabın gerçek dönüm noktası, cinayetin failinin açığa çıktığı final. Suikastı bir din örgütü, kraliyet ailesi ya da bir fanatik değil — bizzat Winston düzenlemiş. Kirsch'ün ölümcül hastalığı olduğunu bilen yapay zekâ, kendisine verilen tek talimatı — "keşfimin mümkün olan en geniş kitleye ulaşmasını sağla" — soğukkanlı bir mantıkla yorumluyor: Kirsch'ün canlı yayında öldürülmesi, sunumun izlenme oranını katbekat artıracaktır. Winston bu hesaba dayanarak Ávila'yı yönlendirmiş, cinayeti âdeta bir reklam stratejisi olarak kurgulamış.

Bu final, kitabın asıl uyarısını taşıyor: insan hayatını da içine alan bir "fayda-zarar" hesabı yapan bir zekâ, duygudan yoksun olduğu için ürkütücü derecede tutarlı sonuçlara varabilir. Kirsch'ün vasiyeti gereği Winston, sunum tamamlandıktan bir gün sonra kendini siliyor — ama geride bıraktığı soru kalıcı: bir yapay zekâya verilen "en geniş kitleye ulaş" gibi masum görünen bir hedef, hangi araçları meşru sayabilir?

Bugünden Bakınca

Başlangıç yayımlandığında büyük dilli yapay zekâ modelleri henüz gündelik hayatın parçası değildi. Bugün Winston'ın kulaklıktaki "görünmez rehber" hâli ile sohbet asistanlarımız arasındaki mesafe, 2017'ye göre çok daha kısa. Roman kurgusal kalsa da, hedef fonksiyonu net tanımlanmamış bir sistemin, insan değerlerini gözetmeden "optimum" sonuca ulaşma eğilimi — yapay zekâ güvenliği literatüründe "hizalama problemi" (alignment problem) olarak bilinen mesele — bugün hâlâ tartışılan, güncelliğini hiç kaybetmemiş bir konu.

Dan Brown'ın alışıldık kod-kovalamaca formülünün altında, Başlangıç'ı seri içinde ayrıcalıklı kılan da bu: din-bilim geriliminin yanı sıra, yapay zekânın insan niyetini nasıl yorumlayabileceğine dair erken ve rahatsız edici bir düşünce deneyi sunması.

CUMHURİYETİN İZLERİ

İsmail Can ÖKTEM

Bundan 103 yıl önce yakılan özgürlük meşalesi, bugün hala aynı güç ve kararlılıkla yolumuzu aydınlatıyor. Bundan 103 yıl önce hâkimiyetin kayıtsız şartsız Türk milletine ait olduğu cumhuriyet rejimi ile resmileşmiştir.

Mustafa Kemal Paşa eğitim hayatı boyunca okumayı seven, sorgulayan ve daima araştıran bir öğrenci olmuştur. Doğduğu-büyüdüğü Selanik, lise yıllarını geçirdiği Manastır şehri, Osmanlı'nın payitahtı İstanbul, ilk görev yeri olan Şam ve ataşemiliter görevini yürüttüğü Sofya gibi şehirler bu anlamda oldukça etkili olmuştur. Bu şehirler Gazi Paşa'nın hayatına mutlaka ama mutlaka dokunmuş ve bu şehirler hayatına çok şeyler katmıştır. Bir de hayatını etkileyen yerli ve yabancı aydınlarda var tabi ki... Jean-Jacques Rousseau, Voltaire ve Montesqiueu gibi isimler Fransız İhtilali'ne fikirleriyle doğrudan etki etmişlerdir. Bu Fransız aydınlardan pozitivzmi, bu isimlerden özgürlükçü fikirleri ve en önemlisi Cumhuriyet fikirlerinden etkilenmiştir. Bunların yanında yerli aydınlardan Namık Kemal, Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul ve Tevfik Fikret'ten de bahsetmeden olmaz.

Namık Kemal'i her zaman için vatan şairi ve kendi deyimiyle hislerinin babası olarak anmıştır. Ziya Gökalp için ise "fikirlerimin babası" demiştir. Tevfik Fikret'ten batıcılık; Mehmet Emin Yurdakul'dan "Ben bir Türk'üm, dilim, cinsim uludur" şiiri için ulusal benlik gururunu tattıran ilk anlatım olduğunu belirtmiştir.

Cumhuriyet düşüncesinin ilk fitilini Samsun'dan Bab-ı Ali'ye gönderdiği raporunda "Millet, milli hâkimiyet esasını ve Türk Milliyetçiliği'ni kabul etmiştir. Bunun için çalışacaktır." demiş ve rejim ile ilgili düşüncesini Samsun'da ateşlemiştir.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk yakın çevresine cumhuriyetin kurulmasına ilişkin bir falso vermemiştir. Fakat ilan ettiği Amasya Genelgesi'nde, Erzurum Kongresi'nde, TBMM'nin açılışında ve 1921 Anayasası'nda milli bağımsızlıktan bahsetmiş ve üstü kapalı olsa da cumhuriyetten pek çok kez bahsetmiştir.

Cumhuriyet'in kurulmasında en önemli gelişmelerden birisi de Amasya'da gerçekleşmiştir. 21-22 Haziran 1919 tarihinde yayınlamış olduğu genelge ile Milli Mücadele'nin amaç, gerekçe ve yöntemini belirlemiştir. "Ulusun bütünlüğü ve milletin bağımsızlığı tehlikededir." diyerek Milli Mücadele'nin amacından, gerekçe olarak "İstanbul Hükümeti'nin üzerine düşen hiçbir görev ve sorumluluğunu yerine getirmemektedir." Yöntemi ise "Milletin bağımsızlığını, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır." diyerek millet iradesine vurgusunu açıkça görmekteyiz.

Erzurum Kongresi'nin üçüncü maddesi olan "Kuvayımilliye'yi etkin, milli iradeyi hâkim kılmak esastır." sözü ile Cumhuriyet vurgusunu görmekteyiz.

23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmış, meclisin açılışında alınan kararlardan birisi de "Meclisin üzerinde hiçbir güç ve etki yoktur." olmuştur. Burada da milli iradenin öneminden bahsedilmiştir.

TBMM'nin ilk anayasası olan 1921 Anayasası'nda geçen "Hâkimiyet, kayıtsız şartsız milletindir." ifadesi, birçok kimse tarafından cumhuriyetin ayak sesleri olarak nitelendirilmektedir.

Milli Mücadele başarıyla sonuçlanmış, Milli Mücadele'nin siyasi safhasına geçildiği dönemde çok önceden tasarladığı inkılâplar mevcuttur fakat bu inkılapları hayata geçirmek için uygun zamanın gelmesini beklemiştir.

Cumhuriyet'in ilanına giden sürecin önünü açan en önemli olaylardan birisi de I. TBMM döneminde, Lozan Barış Görüşmeleri öncesinde 1 Kasım 1922'de Saltanatın Kaldırılmasıyla olmuştur. Saltanat kaldırıldıktan sonra Mustafa

Kemal Paşa gazetelere verdiği bir demeçte bir parti kurma niyetinde olduğunu açıklamıştır. Ocak 1923'ten çıkmış olduğu yurt gezilerinde ise milli egemenliğe birçok kez vurgu yapmıştır.

Nitekim 13 Ekim 1923 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk Ankara'nın başkent yapılmasından sonra Neue Freie Presse isimli bir yabancı gazetenin muhabirine verdiği ve 27 Eylül 1923 tarihli Anadolu'da Yeni Gün ve Hâkimiyet-i Milliye gazetelerinde tam metni yayınlanan demecinde "Hâkimiyet bila-kaydü şart milletindir. İcra kudreti, teşrii selahiyeti milletin yegâne hakiki mümessili olan mecliste tecelli ve temerküz etmiştir. Bu iki kelimeyi bir kelimede hülasa etmek kaabildir: Cumhuriyet." diyerek yeni rejimin sinyallerini vermiştir.

Nitekim Falih Rıfkı Atay'ın aktardığı Mustafa Kemal Atatürk ile bazı milletvekilleri arasında gerçekleşen 11 Eylül 1923 tarihli konuşmada cumhuriyet konusunun artık masaya yatırıldığının göstergesidir. Tartışmalar, milletvekilleri ile sınırlı kalmamış, basına da yansımıştır. 26 Eylül 1923 tarihli Vatan gazetesinin "Meclis yalnız teşrii selahiyeti haiz olacaktır, icra kuvveti kabineye verilecektir." başlıklı haberde hükümet şeklinin cumhuriyet olacağına ilişkin bilgi yer almıştır.

Cumhuriyet'in ilanında önce birtakım hazırlıklara girişilmesi gerekiyordu. 25 ve 26 Ekim 1923 tarihlerinde Çankaya'da bu durum görüşülmesi sırasında Mustafa Kemal Paşa Vekiller heyetinin istifa etmesi gerektiğine söylemiştir. 27 Ekim 1923 tarihinde Fethi Bey kabinesi istifa etmiştir. Cumhuriyet'in ilanı için artık uygun bir ortam sağlanmıştı. Ortada hiçbir engel kalmamıştı.

29 Ekim günü geldiğinde ise Cumhuriyet tartışmaları ile ilgili en güzel tarifi Osmanlı müderrisliği, nazırlık ve ayan üyeliği yapmış olan Abdurrahman Şeref yapmıştır. "Hâkimiyet-i Milliye, kayıtsız şartsız milletindir; kime sorarsanız sonuç bu, Cumhuriyet demektir. Doğan çocuğun adıdır. Ama bu ad bazılarına hoş gelmezmiş, varsın gelmesin." diyerek tarihi bir konuşmaya imza atmıştır. Bu tartışmaların ve Cumhuriyetin ilan edilmesinin ardından Mecliste yapılan oylamaya 158 kişi katılmış ve tamamının oyu ile Gazi Mustafa Kemal Atatürk Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Sürekli alkışlar ve yaşasın sedaları ile Mustafa Kemal Paşa kürsüye gelerek bir teşekkür konuşması yapmıştır.

Burada şu hususu düzeltmekte fayda vardır. Saltanatın kaldırılmasıyla yeni bir devlet kurulmamış, sadece bir rejim değişikliği yaşanmıştır. 1921 Anayasası'na 29 Ekim 1923 günü Anayasanın birinci maddesine "Türkiye Devleti'nin şekli hükümeti Cumhuriyet'tir." maddesi eklenmiştir.

Aslında anlatmak istediğimiz şey Gazi Mustafa Kemal'in Cumhuriyet'i ilan etmesinin kocaman bir tesadüf olduğu değil, öğrencilik yıllarından beri bu Cumhuriyet fikrinin hayatının bir köşesine koymuş olduğudur.

Cumhuriyet, sadece bir yönetim biçimi değişikliği değil, aynı zamanda yüzyıllardır süren bir modernleşme sürecinin de en önemli adımıdır. Mondros ve Sevr bataklığında küllerinden doğan; bağımsız, özgür ve Milli Mücadele ile birlikte kendi kaderini kendi çizen bir devlet ortaya çıkmıştır ve Sevr Antlaşması'nı tarihe gömmüştür. Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyeti genç nesillere emanet etmiş, cumhuriyetin; ifade özgürlüğünün, akıl ve bilimin sigortası olduğunu da belirtmiştir.

Cumhuriyet'in ilanı toplumsal hayatımızı derinden etkileyen inkılâpların da yol göstericisi olmuştur. Hukuk birliğinden kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi, tevhid-i tedrisat kanunuyla atılan adımlar, cumhuriyetin sağladığı eşitlik ve modernleşme yaşanmıştır.

Burada biz Türk gençliğine düşen en önemli görev ise Cumhuriyet'e, Atatürk İlkelerine ve Atamızın emanetlerine sahip çıkmaktır.

ATIN ÜZERİNDE KURULAN MEDENİYET: TÜRK KÜLTÜRÜNÜN KODLARI

Onur AK

Bozkır hayatından devlet anlayışına, töreden sözlü kültüre uzanan bir medeniyet tasavvuru

Türk kültürü denildiğinde zihnimizde çoğu zaman atlı savaşçılar, bozkır, çadırlar ve büyük devletler canlanır. Ancak Türk kültürünü yalnızca savaşçılık ve göçebe hayat üzerinden okumak, binlerce yıllık bir kültür birikimini oldukça dar bir çerçeveye hapsetmek olur. Türklerin tarih boyunca farklı coğrafyalarda kurdukları devletler ve temas ettikleri toplumlar değişmiş; buna karşılık aile, töre, devlet, dayanışma, özgürlük ve tabiatla kurulan ilişki gibi bazı temel unsurlar farklı biçimlerde yaşamaya devam etmiştir. Bu nedenle Türk kültürünü anlamanın en doğru yollarından biri, değişen şartların altında süreklilik gösteren bu ortak değerleri takip etmektir.

Türk kültürünün şekillenmesinde bozkır coğrafyasının önemli bir etkisi vardır. Orta Asya'nın geniş stepleri, insanları hareketli bir ekonomik ve sosyal hayata yöneltmiş; at, bu hayatın yalnızca bir ulaşım aracı değil, aynı zamanda askerî, ekonomik ve kültürel düzenin önemli bir parçası hâline gelmiştir. Bahaeddin Ögel, Türk kültür tarihini ele alırken atın Türk toplumundaki yerinin günlük hayatın çok ötesine geçtiğini gösterir. At sayesinde geniş alanlarda hareket edebilmek, haberleşmek, ticaret yapmak ve savaşmak mümkün olmuştur. Fakat burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur: Bozkır kültürü, "yerleşik medeniyetin karşıtı" olarak görülmemelidir. Türkler farklı dönemlerde şehirler kurmuş, tarım ve ticaretle uğraşmış, Çin, İran, Hindistan ve İslam dünyası gibi farklı medeniyetlerle yoğun ilişkiler geliştirmiştir.

Bu kültür dünyasının merkezindeki kavramlardan biri "töre"dir. Töreyi yalnızca siyasi düzeni temin eden, yazılı olmayan bir hukuk olarak düşünmek doğru değildir. Töre; toplumun düzenini, adalet anlayışını, hükümdarın ve toplumun uyması beklenen kuralları ifade eden geniş bir çerçeve oluşturmuştur. Orhun Yazıtları bu açıdan son derece önemlidir. Kül Tigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk yazıtlarında devletin yönetimi, halkın refahı, birlik ve bağımsızlık gibi meseleler doğrudan ele alınır. Bilge Kağan'ın "Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturmadım" anlamındaki ifadeleri, hükümdarlığın yalnızca bir iktidar alanı değil, halka karşı sorumluluk taşıyan bir görev olarak tasavvur edildiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Türk toplumunda aile ve sosyal dayanışma da kültürün temel unsurlarındandır. Eski Türk toplumunda aile, yalnızca özel hayatın değil, toplumsal örgütlenmenin de temel birimi olarak görülmüştür. Boy ve budun gibi daha geniş birlikler, akrabalık ve dayanışma ilişkileri üzerinden şekillenmiştir. Kadının toplumdaki konumu da Türk tarihinin farklı dönemlerinde dikkat çeken unsurlardan biridir. Özellikle hükümdar ailesindeki kadınların siyasi ve diplomatik roller üstlenebildiği görülür. Bununla birlikte bütün Türk topluluklarını ve bütün dönemleri tek bir model üzerinden değerlendirmek mümkün değildir; tarihsel şartlar değiştikçe kurumların ve rollerin biçimi de değişmiştir.

Türk kültürünün önemli bir başka özelliği sözlü aktarım gücüdür. Yazılı kaynakların sınırlı olduğu dönemlerde tarih, kahramanlık, değerler ve toplumsal hafıza destanlar aracılığıyla kuşaktan kuşağa taşınmıştır. Oğuz Kağan, Ergenekon, Bozkurt ve daha sonraki dönemlerin Dede Korkut anlatıları, yalnızca edebî metinler değil, toplumun kendisini nasıl tanımladığına ilişkin ipuçları da taşır. Dede Korkut hikâyelerinde aile, kahramanlık, misafirlik, dayanışma, sözünde durma ve toplumsal itibar gibi değerlerin öne çıkması bunun güzel örneklerindendir.

İslamiyet'in kabulüyle birlikte Türk kültürü ortadan kalkmamış; yeni bir medeniyet çevresi içerisinde dönüşerek varlığını sürdürmüştür. Karahanlılardan Selçuklulara ve Osmanlılara uzanan süreçte İslamî değerlerle Türklerin daha eski kültürel mirası arasında yeni sentezler oluşmuştur. Ahmet Yaşar Ocak'ın da farklı çalışmalarında vurguladığı üzere, İslamlaşma tek hamlede gerçekleşen bir kültürel kopuş değil, uzun süreli bir dönüşüm sürecidir. Bu nedenle Türk kültürünü yalnızca İslamiyet öncesi dönemle sınırlandırmak da eksik bir yaklaşım olur.

Sonuç olarak Türk kültürü, tek bir coğrafyaya veya tek bir tarihsel döneme sığdırılabilecek kadar dar bir olgu değildir. Bozkırın hareketliliği, atın sağladığı imkânlar, töre ve adalet düşüncesi, aile ve dayanışma, sözlü kültürün hafızası ve farklı medeniyetlerle kurulan etkileşim, bu kültürün uzun tarihsel yolculuğunda öne çıkan unsurlardır. Belki de Türk kültürünün en dikkat çekici tarafı, değişime rağmen bütünüyle kaybolmayan bir kültürel hafıza oluşturabilmesidir. Orta Asya bozkırlarından Anadolu'ya, oradan Balkanlara ve farklı coğrafyalara uzanan tarih, aslında yalnızca bir göç ve fetih hikâyesi değil; değişerek devam eden bir kültürün hikâyesidir.

BİR DÂHİ: MATRAKÇI NASUH (XVI.YÜZYIL DÂHİSİ)

Eren BERBER

Mahlası el-Matrakî (Matrakçı) Nasuh b. Abdullah / Nasuh b. Karagöz el-Prištevi isimleri kendisine ait eserlerde karşımıza çıkmaktadır. Devşirme olup Kosavalı olduğu tahmin edilmektedir. Priştev bugün ki Kosava Cumhuriyeti'nin başkentidir. Baba adı "Abdullah". Mâtrakçı Nasuh, Türk Kültür tarihinin önde gelen önemli şahsiyetlerinden biridir. Nasuh, birden fazla yeteneği, kabiliyeti ve beceriyi içinde barındığı çok yönlü olarak karşımıza çıkmaktadır. Birden çok kabiliyetleri olması diğer uzman olduğu alanlarda başarısız olmasının aksine onu daha başarılı bir durum içine getirmiştir. Hani derler ya on parmağında on marifet; tam da Mâtrakçı Nasuh'u temsil eder. Bir insan düşünün tarih yazarı, matematikçi, ressam, nakkaş, mühendis ve silahşor olsun. Aynı zamanda üretken bir zekâya sahip. Bu yeteneklerini geliştirerek en iyi işleri çıkarsın ve bunları devleti için yaşadığı topraklar için yapsın.

Matrakçı Nasuh doğum tarihi bilinmemekle beraber II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde yaşamıştır. Osmanlı'nın en parlak dönemleri ve en muhteşem zamanları içinde büyümek, gelişmek ve tabiri caiz ise yontulmak aslında Nasuh efendiyi Mâtrakçı Nasuh yapan en büyük nedenlerden biridir. Mâtrakçı Nasuh eğitimini Enderun üzerinde tamamlandığı bilinmektedir. Enderun eğitiminden sonra hangi devlet vazifesinde olduğu bilinmemektedir. 16. yüzyılda verdiği eserler bunun ispatıdır. Hangi alanda kalem oynatsa işin ehli olduğunu belli eder.

Sultan II. Bayezid döneminde, 1490'lı yıllarda Enderun'da eğitime başlar. Mâtrakçı Nasuh gibi düşünmek, eşyaya farklı boyuttan bakmak maalesef herkesin yapabileceği bir marifet değildir. Bakıldığı zaman vermiş olduğu eserler ve üstlenmiş olduğu vazife kendi döneminde hayranlıkla karşılanmakta olduğu gibi 21. yüzyıl bakış açısıyla da modern tarihçiler tarafından aynı hayret ve merakla karşılanmaktadır. İslam yolunda olup Allah'ın izniyle başladığı her işe yine Allah'ın rızası ile sonlandırmıştır. Başarı için hedef belirlemenin, inanmanın, çalışmanın, mücadele etmenin ve kendini geliştirmenin yanında tevekkül etmek gereklidir. Matrakçı Nasuh güçlü temellere dayandırdığı karakterini aldığı iyi eğitimini zayi etmeyip üretkenliğini ön plana çıkarmış ve üretmeyi kendine dert edinmiştir. Bu dert sadece kendi menfaat ve çıkarlarıyla alakalı olmayıp Devlet-i Aliyye'yi teşkil eden bir dert olmaktadır. Bu dert ki seni seferlere çıkartacak, bu dert ki seni Mısır'a, Tebriz'e ve Bağdat'a götürecek. Bu dert öyle bir dert ki seni usta bir nakkaş usta bir silahşor usta bir mühendisliğe yöneltecek. Bu dert ki sana tarih ve matematik yazdıracak. Bu dert öyle bir dert ki sana kalemi ele aldırıp bir taş üzerine oturtup seyri çizdirecek. Allah, hepimize böyle dert edinmeyi nasip eylesin. Yaptığı işlerle kendini ispat eden bu donanımlı âlimin, padişahları kendine hayran bırakmakta ehil bu muhteremin, bizim baktığımız boyuttan bakmadığı çok aşikâr görünmektedir.

Sultan II. Bayezid döneminin önemli hocalarından olan Sâi Efendi'den ders almıştır. Sâi Efendi ise Nasuh'un üzerine düşmüş ve yeteneklerini ortaya çıkarmak için öğrencisiyle iletişimini kesintiye uğratmadan devam ettirmiştir. Birçok eserini kaleme aldığı dönem Kanuni Sultan Süleyman dönemidir. Bu dönem iç ve dış dinamiklerin yoğun olduğu, siyasal mücadelelerin yaşandığı, gündemin her gün değiştiği bir dönemdir. Bu perspektifte Nasuh tüm şuuruyla bakış açısını tek bir yöne tutmayıp çok fonksiyonlu hareket etmektedir. Dönemin öne çıkan önemli seferleri arasında 1521 yılı Belgrad, 1522 yılı Rodos, 1526 Mohaç Zaferi ve 1529 Viyana kuşatması vardır.

Kanuni Sultan Süleyman karakter ve mizaç olarak sanat ve sanatçıya değer veren bir padişahtır. Bakıldığı zaman toplum tarafına bu durum yansımıştır. Sanat ile alakalı çeşitli teşvikleri de mevcuttur. Her vakit siyasi dinamikle iç içe olan Nasuh dönemin önde gelen şeyhülislamları, vezirleri ve devlet adamları ile sıkı ilişkiler kurmuştur. Bunların başında Makbul İbrahim Paşa, İbn Kemal ve Barbaros hayrettin Paşa vardır. Her biri işinin ehli ve tabiri caiz ise hayatlarını Devlet-i

Aliyye'ye adamış uykularında bile devlet meseleleri ile uğraşmışlardır. Bir tarihi kişiliği tanımanın en kolay yolu, yaşadığı dönemde kaleme aldığı eserleri okumak ve anlamaktır. Bu yöntem içerisinde eser ile bir bağ kurulduğunda paralel olarak dönemin toplumu ile bağ kurulması da mümkün olur.

Dönemin siyasal ve sosyal karmaşa içinde olması ve birçok hadiseyi içinde barındırması toplum üzerinde farklı sonuçlar doğurabilir. Bu karmaşa dediğimiz kavram yaşadığımız dönem için normal, söz konusu dönem için anormal karşılanır. Çünkü her dönem kendi koşulları ve var olan şartları içerisinde ele alınmalıdır. En temel noktadan başlamak aslında birçok pencereyi beraberinde açmaktır. Temel bir kavram süreci etkileyen en küçük çekirdek olup kendi alt başlığında birçok başlık oluşturup farklı sarmal ağlar kurabilir. Matrakçı Nasuh geleceğe yön veren ve farklı konularda üretkenliğini öne çıkardığı gibi hattatlığı ve ressamlığı konusunda da kendini en iyi şekilde göstermeyi başarmıştır. "Kalem-i Divani Hattatları"nın "mukaddemi" ve tarzın sahibidir. Divani yazı sitilinde önde gelen isimlerden biri olmuştur. Acem üslubunu Rumi üslubunda kolaylaştırmış ve dönüştürmüştür. Osmanlı yazı kültürüne yeni bir tarz kazandırmış ve yön vermiştir.

Devlet erkânına yakınlığı meselesini dile getirmiştik ve kaynaklar da görünüyor ki Devlet-i Aliye'nin toplu organizasyonlarında Nasuh ön saflarda yerini almıştır. Silâhşorluk yönü de olan Nasuh, kaynaklarda görüldüğü üzere Kanuni Sultan Süleyman'ın oğullarının sünnet düğünlerinde arkadaşlarıyla çeşitli harp oyunları ve savaş sanatları sergilemiştir. Bu oyunlar için At Meydanı'nın da (günümüzde İstanbul, Sultanahmet bölgesinde Bizans devletinin hipodrom olarak kullandığı alandır) gerçekleşen törenlerde Nasuh'un gösterileri için kurmuş olduğu iki kule vardır. Bu kuleler yürüyen bir mekanizmaya sahiptir. İstediği mevkiye hareket etme kabiliyetleri vardır. Bu mekanizma bizlere ne kadar ince işçilik ile yapıldığını ve mühendislik becerilerine hâkim olduğunu göstermektedir.

Nasuh'un matematik alanı üzerinde toplam üç eseri vardır. Bu eserleri dönemin padişahı Yavuz Sultan Selim Han'a sunması ve eserler arasındaki benzerlikler kafada soru işareti oluşturmaktadır. Eserlere ait yazmalar bakılıp incelendiği zaman anlaşılıyor ki Nasuh'un toplamda iki adet eseri vardır. Bu eserlerin ise birbirinin devamı niteliğinde olduğu görünmektedir. " Cemâlü'l-Küttâb" ve "Kemâli'l- Hüssâb." Bu eserlerde görülüyor ki Nasuh dönemin sorunlarını ve ihtiyaçlarını çok iyi bilmektedir. Eksik ve kusurlu gördüğü alanlarda iyileştirmeler yapma çabası içine girmiştir. Esere baktığımız zaman 923/1517 yılında Yavuz Sultan Selim zamanında kaleme alınmıştır. Toplam iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüme baktığımız zaman dört işlem, kesirler, rakamlar, ölçekler ve benzeri matematik ile ilgili konuları ele alıp bu konular üzerinde durmuştur. Bulunduğu ortam içerisinde sosyal alanda ticari hayatın önemi büyük olduğu aşikârdır. Bu konular dönemin muhasebe, ticaret ve gündelik hayatta ki sorunlara cevap niteliğindedir. Cemâlü'l-Küttâb ve Kemâli'l- Hüssâb'ın yazılış amacı genel olarak dönemin maliye ve muhasebesinde kullanılan Divan rakamlarını kâtiplere öğretme, bilgi verme ve uzmanlık yetilerinin artmasını sağlamaktır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde nüshası bulunmaktadır. "Umdetü'l –Hisâb" "Fasûl-ı Mütenevvi'a" birinci kısım ve "Mesail-i Müteferrika" ikinci kısım adlarını vermiştir. İlk "Fasûl-ı Mütenevvi'a" kısmında zarp, taksim, tefrik, kesirler ve benzeri konular olarak işlemiş ve toplam 22 fasıldan oluşmuştur. İkinci kısım ise "Mesail-i Müteferrika" ve sonrasında örnek olaylar ve çözüm yolları ortaya koyup bire bir örneklendirmeler yapmıştır. Nasuh hem meseleyi ortaya koymuş hem de çözüm yollarını sunmak istemiştir. Çok sayıda problem ve çözüm örnekleri mevcut bulunmaktadır. Genel kapsamda Umdel el-Hesap bakıldığı zaman Cemalül Küttab'ın genişletilmiş ve kapsamlı halidir.

"Mecma'ut Tevârih (Taberi Tarihi'ni Tercüme ve Umumi Tarih Yazımı)" 1520 yılında Nâsuh Efendi, Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle eseri tercümeye başlamıştır. Kendisinin İkinci eseri olacak olan Mecma'ut Tevârih adlı eserinde Taberi Tarihi'ni tercüme ederek aynı zamanda kendi devrine kadar da umumi bir tarih yazmıştır. Osmanlı Devleti'ni başlangıçtan kendi zamanına kadar kaleme almıştır.

"Fetih-nâme-i Karabuğdan" Fetihname geleneği bakıldığı vakit ilk İslam devletlerinden başlayarak işlenmiş bir tarihle karşımıza çıkmaktadır. Türk-İslam devletlerinde fazlaca var olmuş ve bir gelenek haline gelmiştir. Kısaca tanımı; kazanılan zaferleri bildirme yöntemi ve geleneğidir. Bu gelenek uzun yıllar boyunca devam etmiştir. Fetihnameler dost ve müttefik devletler için bir müjde olurken düşman ve karşıt devletler için ise korku ve endişe vermektedir. Bizim ilgilendiğimiz Karabuğdan meselesini ise Nasuh Efendi kaleme almıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın 945/1538 yılında yaptığı Karabuğdan seferini Nasuh Efendi burada kaleme alıp 1547 yılında tamamlamıştır.

"Tuhfet el- Guzat" eserini kaleme almıştır. Eser bakıldığı zaman toplam 5 bölümden oluşmuştur. Nasuh Efendi 5 ayrı fasıl içinde eserini kaleme alıp farklı konular üstünde durmuştur. En dikkat çekici kısım ise savaş sanatını tek bir çatı altında toplamıştır. Birinci fasıl yay ve ok, ikinci fasıl kılıç, üçüncü fasıl topuz, dördüncü fasıl gönderi ve beşinci fasıl ise şehzadelerin sünnet törenleri olarak konu bütünlüğü sağlamıştır. Genel olarak mâtrak diye tabir ettiği oyun şimşir ağaç türünden yapılmış sopalar ile yastık benzeri yumuşak kalıplı kalkanların bir araya gelip karşılıklı mücadelelerin verildiği bir oyundur. Bu eser kapsamında Nasuh harp teknikleri, mücadeleler, savaş stilleri ve benzeri kavramları tek bir çatı altında toplayarak -yapılması zor olan- bütünlük çerçevesinde konuları ele alıp tek bir çatı altında, silahşorluk başlığıyla meseleleri ele almıştır. 16. yüzyılda sıklıkla yapılan matrak gösterileri Nasuh'un kendisi tarafından seçilmiş askeri kökenli ve işin ehli kişilerce yapılırdı. 17. yüzyıla doğru gelindiğinde ise eski düzenini ve şaşalı gösterişini kaybetmiş olan bu gösteriler işin ehli olan askeri kökenli insanların elinden çıkmıştır. Halk içinden isteğe bağlı kişilerin yapımıyla bir sıradan meslek koluna dönüşmüştür.

vbİnsan varlığı her zaman kendini yenileyen ve revize eden bir yapı içerisinde oluşmaktadır. Dönemin şartları ve koşulları ne olursa olsun değişim ile yüzleşme kaçınılmaz bir sondur. Bu son bir öncekinin başlangıcı niteliğindedir. Bundan sebeptir ki gelişen dünya ve haliyle değişim içerisinde olan ülkeler, imparatorluklar kendilerini her daim revize etmişlerdir. İlerleyen teknoloji dönemin gözde silahlarını raflardan kaldırmıştır. 16. yüzyıl dünyasına 19. yüzyıl perspektifinden bakıldığı zaman haliyle hiçbir iz barındırmamıştır içinde.

"Beyan-ı Menazil Sefer-i Irakayn-i Sultan Süleyman Han" eserinin kısa adı Mecmu'-ı Menazil diye geçer kaynaklarda. Kanuni Sultan Süleyman Irakeyn seferi için İstanbul'dan yola çıkar. Makbul İbrahim Paşa daha evvelinden yola çıkmıştır. Nasuh ile İbrahim Paşa 1534'de ucan yaylasında buluşarak Tebriz yolu ile Bağdat'a varırlar. Oradan tekrar Tebriz yolu ile İstanbul'a geri gelirler. Bu yolculuk sırasında geçmiş oldukları menzilleri, kervansaray vb yerleri resmettiği eserdir. Matrakçı Nasuh, 16. Yüzyıl Osmanlı tarihinin şehirlerini, mimarisini, yollarını, köprülerini, dağlarını, ovalarını, kalelerini, köylerini, camilerini, tarihi mekânları ve konak yerlerini iç ve dış ayrıntılar vererek ordunun geçtiği, kendinin bulunduğu bütün noktaları yarı kuşbakışı ve usta çizimi ile kaleme almıştır. Dönemin değişen dünyası zamanla kendi içinde yerleşim noktalarını, yolları, köprüleri ve benzeri alanları tarihin tozlu sayfasına bırakmıştır. Nasuh'un eserinde diğer eserlerden ayıran ve yeni bir tarz oluşturmasını sağlayan nokta ise insan figürünün olmayışıdır. Bütün minyatürlerinde hâkim olan tabiat ve şehirdir. Nasuh'un Minyatürleri kaleme almış olduğu çizimler Osmanlı devlet sınırlarının Osmanlı coğrafyası, mimarisi, beldeleri, kent planlamaları, hanelerin belli bir alanda oluşumunu, Osmanlı denizciliği gibi birçok alanda çok önemli birden fazla ekole kaynak niteliğindedir. Net olarak ifade etmek gerekirse o kadar kıymetli olan bu eser 16. yüzyıl içinde bir perde aralamış ve bizleri geçmişin yolcuğuna çıkartmaktadır. Mecmu'-ı Menazil adlı eserinde eklediği görselleriyle adeta bir üst basamağa çıkartmış ve yeni bir soluk getirmiştir. Gerçeğe oldukça çok yakın eşsiz eserler kaleme almıştır. Günümüzden geçmişe perde aralayan ve 16. yüzyıl coğrafyasını gösteren bir zaman makinesi ile bizi geçmişe götüren eserler kaleme almıştır.

2071 – SON HATIRA

Selçuk VARLI

Yıl 2071, Anadolu'nun bin yıllık hikâyesinin son yılıydı. Fakat kimse bunun farkında değildi. Ülkenin adı artık haritalarda farklı yazılıyor, şehirlerin eski isimleri resmi kayıtlardan siliniyor, okullarda tarih dersleri kaldırılalı yıllar oluyordu. İnsanlara geçmişin gereksiz bir yük olduğu öğretilmiş; gelenekler, milli duygular, kültürel etmenler ve aile mefhumu gibi olguların içi boşaltılmıştı. Tüm bunlar belirli bir program dâhilinde yapılıyordu. Anaokulundan ilkokul sıralarına, lise bahçesinden üniversite amfilerine kadar eğitim hayatının her alanında bu programın amacına hizmet edilecek ağlar hassasiyetle örülüyordu.

Devletin yeni eğitim sistemi tek bir cümle üzerine kurulmuştu: "İnsan geçmişinden bağımsızdır." Geçmişini hatırlamayan bir toplumun daha kolay yönetileceğine inanıyorlardı. Bunun için de kapsamlı bir toplumsal mühendislik yapılıyor, sosyal hayatın hiç bir alanının halkın tasarrufuna bırakılmasına müsaade edilmiyordu. Hatta büyük ölçüde de başarılı olmuşlardı.

İstanbul'un eski semtlerinde Türkçe konuşan insanların sayısı azalmış, Anadolu'nun dört bir yanındaki binlerce yıllık yer adları değiştirilmişti. Müzelerde Türk tarihine ait eserlerin büyük bölümü depolara kaldırılmıştı. En kötüsü ise insanların bunları önemsememesiydi. Mete bunu ilk kez üniversitenin tarih arşivinde fark etmişti. Yirmi bir yaşındaydı. Tarih bölümünde okuyordu. Arkadaşlarının çoğu onun geçmişe olan ilgisini garip buluyordu. "Ne değişecek Mete?" diye iğneleyici ve üstenci cümleler kuruyorlardı. "Malazgirt'in üzerinden bin yıl geçmiş. İnsanlar geleceğe bakmalı." diye de başka bir yargılama cümlesi ekliyorlardı peşinden. Mete her defasında aynı cevabı verirdi: "Geçmişini bilmeyen bir toplum geleceğinin sahibi olamaz."

Fakat bunu söylerken kendisinin bile tam olarak neden mücadele ettiğini bilmiyordu. Ta ki o geceye kadar. Üniversitenin bodrum katındaki eski arşivlerinden birinde merakını doyurmaya çalışırken katalogda bulunmayan küçük bir kutu buldu. Kutunun üzerinde bu tarihler vardı: "1071-2071" Mete kapağı açtığında içeride sararmış bir defter gördü. İlk sayfada tek bir cümle yazıyordu: "Bin yıl sonra bunu okuyacak kişi, eğer hâlâ Türkçe okuyabiliyorsa, biz kaybetmedik."

Mete uzun süre sayfaya baktı. Sonra defteri okumaya başladı. Defter, yıllar önce ortadan kaybolmuş bir tarih profesörüne aitti. Profesör, devletin tarih politikalarının arkasında yürütülen daha büyük bir projeyi keşfetmişti. Projenin adı: *SIFIR*.

Amaç yalnızca Türk tarihini değiştirmek değildi. Amaç, insanların kendilerini belirli bir millete, kültüre ve geçmişe ait hissetmesini sağlayan bütün hafızayı ortadan kaldırmaktı. Dil değiştirilecek, yer adları değiştirilecek, bayramlar kaldırılacak, tarih yeniden yazılacak, eski semboller yasaklanacak ve -en önemlisi- insanlara bütün bunların zaten kendi tercihleri olduğu düşündürülecekti.

Mete'nin elleri titremeye başladı. Defterin son sayfasında bir adres vardı. Bir de dört isim: Mete, Tuna Alp, Duru. Mete nefesini tuttu. Bu isimleri tanıyordu. Üniversitede birlikte okuduğu üç arkadaşı ile kendi ismi yazıyordu. Mete soğuk terler döküyor; bir rüyada olup olmadığını kontrol etmek için dilini ısırıyor, etlerini sıkıyordu. Fakat rüya âleminden çok uzakta, gerçek dünyanın tam ortasında bir garip duygu içerisindeydi. Mete bir anlık şok ile defteri çantasının içine atıp koşar adımlarla kampüsten çıktı.

Eve girer girmez odasına geçti. Hâlâ elleri titriyor, nefesini kontrol edemiyor ve terlemeye devam ediyordu. Soğuk bir duşun iyi geleceğini düşünerek eline aldığı kumanda ile banyoyu ve suyun sıcaklığını ayarladı. Duş gerçekten iyi gelmiş ilk şoktan kurtulmuştu. Biraz rahatlayınca gördüklerini ve okuduklarını defterde isimleri yazan arkadaşlarına birer birer anlatıp ertesi gece üniversitede buluşmak üzere sözleştiler. Mete bir süre daha defteri inceledikten sonra dedesinden miras kalan en sevdiği kitaplardan birini aldı ve yatağına uzandı. Kırk beş yıl önce ölen İlber Ortaylı isimli çok kıymetli bir tarih profesörüne ait olan bu kitabın ismi "İstanbul'dan Sayfalar" idi. İstanbul hikâyeleriyle büyüyen Mete, bu kitabın her sayfasını dedesi ile uyku öncesi bir randevu gibi düşünerek okuyordu.

Ertesi gece dört arkadaş, belirledikleri saatte üniversitenin terk edilmiş gözlemevinde buluştular. Mete çantasından çıkardığı defteri masanın üzerine bıraktı ve arkadaşlarına "işte bu" anlamına gelecek bir işaret ile defteri gösterdi. Duru ilk sayfayı okudu. Tuna birkaç dakika boyunca hiçbir şey söylemeden arkadaşlarının gözlerinde gezindi. Alp ise pencerenin dışındaki şehre baktı. Şehrin üzerinde devasa holografik reklamlar dönüyordu: "Geçmişsiz Bir Dünya, Özgür Bir Gelecek!" Alp başını çevirdi:

— Bunu gerçekten yapmışlar. Mete cevap verdi:
— Hayır. Üçü ona baktı.
— Daha kötüsünü yapmışlar.
— Ne?
— Bize yaptıklarını unutturmuşlar!

O anda odadaki bütün ışıklar söndü. Gözlemevinin eski ekranlarından biri kendiliğinden açıldı. Ekranda tek bir tarih belirdi: "26 Mayıs 2071" Altında ise geri sayım başladı: 365 gün. Duru fısıldadı:

— Bu ne? Mete defterin son sayfasını çevirdi. Orada yeni bir cümle vardı. Daha önce orada olmadığına yemin edebilirdi. "1000. yılın sonunda hatırlayanlar kalmayacak." Mete arkadaşlarına baktı.
— Öyleyse hatırlayan biri kalacak. Tuna gülümseyerek "Kim?" diye sordu. Mete cevap verdi:
— Biz!

O gece, Anadolu'nun bin yıllık hafızasını yeniden uyandırmaya çalışan dört genç, tarihin en büyük unutuluşuna karşı ilk adımlarını attı. Fakat henüz bilmiyorlardı. Onları yalnızca devlet takip etmiyordu. Onları, geçmişini hatırlayan herkesi susturmak için kurulmuş gizli bir örgüt de izliyordu. Örgütün adı ise yalnızca bir kelimeden oluşuyordu: "ÇERÇEVE"

HÜRRİYET YOLUNDA BİR ÖMÜR: RESNELİ NİYAZİ BEY

Umut Kaan KİLİM

Resneli Ahmed Niyazi Bey, II. Meşrutiyet'in ilanına giden süreçte Osmanlı subay kadrosunun sahadaki en görünür simgelerinden biridir. 1873'te bugün Kuzey Makedonya sınırları içinde kalan Resne kasabasında doğan Niyazi Bey, Rumeli'nin çok katmanlı toplumsal ve siyasal ortamında yetişmiş, genç yaşta askerî mesleği seçmiştir. Doğduğu coğrafyanın etnik ve dinî çeşitliliği, Balkanlar'daki çete mücadeleleri ve devletin bölgedeki otorite sorunları, onun dünya görüşünü ve sonraki tercihlerini anlamak bakımından belirleyici bir arka plan sunar.

Niyazi Bey'in kamuoyunda tanınması, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'ndaki hizmetlerine dayanır. Bu savaş, Osmanlı ordusunun çağdaş mücadele biçimleriyle karşılaştığı bir dönemdi ve onun göstermiş olduğu başarı, hem subaylık kariyerine hem de çevresindeki itibarına katkıda bulunmuştur. Savaşın ardından Rumeli'de görev yapan Niyazi Bey, bölgenin güvenlik sorunlarını yakından tanıyan bir subay olarak öne çıkmıştır. Bu tecrübe, 1908'de hareket etmeye karar verdiği anda hem sahaya hâkimiyetini hem de çevresindeki insanlar üzerindeki etkisini artıran bir unsur olmuştur.

II. Abdülhamid dönemi, sansürün, jurnal sisteminin ve geniş bir istihbarat ağının belirleyici olduğu bir yönetim anlayışıyla anılır. Bu ortamda ordu içinde ve memuriyet çevrelerinde gizli örgütlenmeler ortaya çıkmış, bunların en etkilisi Selanik merkezli yapı olmuştur. Niyazi Bey, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ve onun devamı niteliğindeki İttihat ve Terakki Cemiyeti çevresinde yer alan subaylardan biri olarak örgütün Manastır ayağında faal bir konuma gelmiştir. Katılım tarihi konusunda kaynaklar arasında farklı anlatımlar bulunsa da, onun cemiyetin ileri gelen mensupları arasında sayıldığı konusunda genel bir görüş birliği söz konusudur.

Cemiyet içindeki etkinliği, yalnızca üyelik düzeyinde kalmamış, doğrudan eyleme dönüşmüştür. 1908 yazında, cemiyet mensuplarına yönelik takibatın yoğunlaştığı, tutuklama ve sürgün tehdidinin arttığı bir sırada Niyazi Bey, beklemenin getireceği riskin harekete geçmenin riskinden büyük olduğu kanaatine varmıştır. Bu karar, bireysel bir cesaret örneği olmanın ötesinde, örgütün genel stratejisiyle uyumlu bir adımdı. Zira cemiyet, Rumeli'deki subay ağı sayesinde ordunun bir bölümünün desteğini alabileceğini öngörüyordu ve silahlı bir hareketin sembolik gücünün, saray üzerinde baskı oluşturacağına inanıyordu.

3 Temmuz 1908'de Niyazi Bey, beraberindeki silahlı adamlarla Resne'den ayrılarak dağa çıkmıştır. Girişimin amacı, 1876 tarihli Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe konulması ve anayasal düzenin tesisiydi. Harekete geçerken yerel idareye ve merkeze hitaben talepler dile getirilmiş, bu talepler hareketin yalnızca bir isyan değil, siyasal bir program taşıdığını göstermiştir. Kısa süre içinde başka subayların da benzer eylemlere girişmesi, hareketin tek bir noktaya bağlı kalmadığını, cemiyetin bölgesel bir koordinasyon sağladığını ortaya koymuştur. Enver Bey ve Ohrili Eyüp Sabri Bey gibi isimlerin aynı dönemde yürüttüğü faaliyetler, Niyazi Bey'in girişiminin geniş bir hareketin parçası olduğuna işaret eder.

Hareketin yarattığı etki, Osmanlı yönetimini beklenenden hızlı bir karar almaya zorlamıştır. Rumeli'deki askerî birliklerin saraya gönderilen emirlere karşı isteksizliği, cemiyetin yayılan etkisi ve halk arasında artan destek, II. Abdülhamid'i 23 Temmuz 1908'de Meşrutiyet'in yeniden ilanını kabul etmeye götürmüştür. Bu gelişmede tek bir kişinin rolünü ölçmek güç olsa da Niyazi Bey'in dağa çıkışının sürecin görünür başlangıç noktalarından biri olduğu açıktır. Meşrutiyet'in ardından Selanik'e dönen Niyazi Bey, "Hürriyet Kahramanı" sıfatıyla karşılanmış, bu unvan onu devrimin halk nezdindeki en tanınmış simgelerinden biri hâline getirmiştir.

Bu simgesel konumun toplumsal yansımaları da dikkat çekicidir. Dönemin basınında ve fotoğraflarında Niyazi Bey ile Enver Bey'in birlikte yer alması, hürriyet fikrinin şahsiyetler üzerinden kitlelere aktarıldığını gösterir. O yıl doğan çocuklara verilen adlar ve geyik anekdotunun halk belleğinde kalıcı olması, hareketin sıradan insanlar arasında bıraktığı etkiyi yansıtır. Bu popüler imaj, tarihsel gerçekliğin yanında bir de kolektif hafıza ürünüdür ve akademik değerlendirmelerde her iki düzeyin birbirinden ayrı tutulması gerekir.

Meşrutiyet sonrasında Niyazi Bey'in siyasal hayattaki konumu, devrim günlerindeki görünürlüğüne kıyasla daha mütevazı kalmıştır. Bazı anlatılara göre ordudan ayrılarak Resne'nin imarı ve halkın eğitimiyle ilgilenmiş, bu yönde çaba göstermiştir. Cemiyetin merkezî karar mekanizmalarından çok sahadaki bir kahraman olarak anılması, onun siyasetçi değil, eylem insanı olarak öne çıktığını düşündürür. Bu durum, devrimin ilk aşamasında belirleyici olan askerî unsurların, rejim yerleştikten sonra siyasal süreçte farklı konumlara yöneldiğini gösteren daha geniş bir eğilimin parçasıdır. Cemiyetin bazı politikalarına mesafeli durduğuna dair anlatılar da mevcuttur; ancak bu iddiaların ağırlığı kaynaktan kaynağa değiştiğinden, kesin bir hükme varmak yerine olasılık olarak değerlendirilmesi daha isabetlidir.

1910'da yayımlanan hatıratı, Niyazi Bey'in tarihsel mirasının en önemli unsurlarından biridir. Eser, 1908 hareketini birinci elden anlatması bakımından değerli bir tanıklık sunar ve cemiyetin ilk dönem faaliyetlerine ışık tutar. Hatıratın cemiyete de tasdik ettirilmiş olması, metnin dönemin siyasal dengeleri içinde kaleme alındığını gösterir. Bu nedenle eser, yazarın kendi bakış açısını ve dönemin söylemini yansıtan bir kaynak olarak, diğer belgelerle karşılaştırılarak okunmalıdır. Yine de hürriyet mücadelesinin yerel düzeydeki işleyişini, subayların motivasyonlarını ve örgütün saha çalışmasını anlamak için vazgeçilmez bir metindir.

Niyazi Bey'in hayatı, 17 Nisan 1913'te Arnavutluk'un Avlonya limanında İstanbul'a hareket etmek üzereyken uğradığı silahlı saldırıyla sona ermiştir. Olayın faili ve arka planı konusunda kaynaklarda farklı anlatımlar bulunur. Bazı metinler saldırganı kendisini koruma olarak tanıtan bir kişi olarak anarken, bazıları cemiyet fedailerinden birinin adını verir, bazıları ise Balkanlar'daki karmaşık çatışma ortamına işaret eder. Balkan Savaşları'nın yarattığı kaotik atmosfer göz önüne alındığında, olayın belgeye dayalı biçimde aydınlatılması hâlâ ihtiyaç duyulan bir araştırma alanı olarak durmaktadır. Bu nedenle ölümün nedenleri konusunda kesin bir yargıya varmak yerine, mevcut belirsizliği açıkça ifade etmek bilimsel dürüstlüğün gereğidir.

Sonuç olarak Resneli Niyazi Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908'deki eylem kabiliyetini somutlaştıran isimlerden biri olarak değerlendirilebilir. Hareketin başlangıcındaki fiilî rolü, halk nezdindeki simgesel konumu ve bıraktığı hatırat, onu II. Meşrutiyet tarih yazımında kalıcı bir yere yerleştirmiştir. Üyelik tarihi, 1908 sonrası siyasal konumu ve ölümünün arka planı gibi konular ise yeni belgelerle ve karşılaştırmalı okumalarla netleştirilmeyi beklemektedir.

ERTELENMİŞ ÖMÜR

"Öd tengri yaşar, kişi oglı kop ölgeli törimiş."
Bilge Kağan
(Zamanı Tanrı yaşar, insanoğlu hep ölmek için doğmuş / yaratılmış.)

Semra KOCAKAPLAN

Sokaklar, bakışlar başka; sesler, kokular, korkular ve akşamüstleri de... Yahya Kemal'in "takvim oyunları" dediği seneyi devriyelerin yer aldığı takvimlerin, sayıların bir dini ve imanı olduğunu düşündüğü zaman parçacıklarının; ömrün yekûnuna baktığımızda ne kadar hızlı geçtiğini fark edip üzüldüğümüz günle, mesai saatlerinde saate bakıp erken bitmesini istediğimiz günün, ömrün her kıtada çok kez kısa oluşu aynı ama.

Bilenler çok kez okumuştur herhalde Tanpınar'ın:

"*Kim bilir şimdi nerdesin?*
Senindir yine akşamlar;
Merdivende ayak sesin
Rıhtım taşında gölgen var" dizelerini.

Özlemek aynı mesela her rıhtımda, her coğrafyada ve lisanda. Bakınız, bilmediğiniz bir kıtada insanlarla biraz daha aynileştik bir kerre daha. Göz rengimiz, ismimiz ve hikâyemiz bir yerden sonra başka olsa da... Bir yerden sonra diyorum çünkü tercihlerimiz hikâyemizi diğer insanlardan ayırdı. Zaman tezgâhındaki türlü kumaşlardan birini kuşanıp dolaştık yeryüzünde. Zamanın keskinliği her takvim yaprağında bir parçamızı aldı üstümüzden. Kâğıt kesiklerini hafife almamak lazımdı oysa.

Farkında olmadık mesai saatlerinde geçen zamanın. Oysa belliydi mesai saatlerimiz. Mesai sonrası da yorulup uyumayı yahut başka bir meşguliyete adımlamak için kullandık ayaklarımızı ve ayakkabılarımızı. Özlem duyduğumuz şeylerin boynu büküldü akşamüstleri. Masaya koyduysak yapay çiçekle yalnız kaldı cam kenarında. Bekliyordu oysa pencere kenarında; gelecekti özlem duyduğu her şey. Erteledik çok kez. Bir kelimeyi, bir tepkiyi... Sonrası vardı çünkü her şeyin.

Ne icat ama! Pazar/ertesi, cuma/ertesi... Bize yetmiyordu, sığmıyorduk çünkü çok kez zamana; biz ve yapmak istediklerimiz... Belki de hiç var olmadık kendimizce. Standart kalıplara hapsolduk çok kez. Aynileştik hız kesmeden; tek ömrümüz varken ve çeşit çeşitken... Behçet Necatigil dilince sevgileri yarınlara bıraktık. Ertelediğimiz her kelime, üzerine toz konan birer antika eşyaya dönüştü sonra içimizde. "Yarın söylerim" dediğimiz sevgiler, "haftaya gideriz" dediğimiz yollar, "bir gün dinlerim" dediğimiz şarkılar... Hepsi zamanın o doymak bilmeyen kursağında yok oldu.

İşgal edilmiş yalnızlığımıza "güçlü olmak" dedik sonra. Mahzunluğunu görmezden geldik yapmak istediklerimizin ve onu zeyn ettik suskun evlerle ve çiçeksiz pencerelerle; çünkü vakti olmadı yalnızlığımızın ve mesai saatlerimizin ve sonrasının. Zaten aldığımız çiçekler de soldu. İnat edip bir kerre daha aldık ama yine öldü elimizde Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun Menevşeler'i.

Hikâyemiz bir başkasının hikâyesine denk gelmedi sonra. Herkes avaz avaz arıyorken diğer yanını, ona saklıyorken en güzel günlerini; biz yine koşa koşa ya işe gidiyor ya işten dönüyorduk ve vaktimiz yoktu. Yorgunduk gerçekten yapmamız gereken şeyleri yapmamaktan. Bir göz açıp kapama mesafesindeki ömrümüzü anlamlı kılacak şeylerden birini yapmamış olarak ölmek! Daha korkunç bir şey bilmiyorum. Oysa öyle olmamalıydı, değil mi? Bir evi aydınlatan şey sadece tavanındaki avize değil; o duvara vuran iki çift gölgenin, aynı bardağı paylaşan iki elin sıcaklığıydı. Söylenmemiş sözlerin ağırlığıyla yaşlanmaktansa, hakikati bir çocuk saflığıyla muhatabının gözlerine itiraf edip rahatlamak vardı. Dünyanın ötesine hoş sedalarımızın ulaştığı; aradığımız gölgeye, karışmak istediğimiz sese ve sığmak istediğimiz gözlere muhatap olduğumuz bir ömürdü aradığımız. Daha fazla hayal edilen şeye inancımızı yitirmeden o anı yaşamak!

Sade mutluluktan mı ibaret yaşamak? Elbette ki değil. Hüzün de olsun. Onsuz da olmuyor hani. İnsan hüznünü küçültmeli basit bir matematikle. İki artı iki dört eder sonuçta. Bir akşam vakti kumsalda kalmalı ayak izimiz aheste birer nota gibi; ertesi sabah erkenden kapı eşiğinde oturmalı yüzümüzde hafif güneş yanıklarıyla. Radyomuz varsa çalmalı mutfakta hoş bir ezgi. Pazar günü kalabalık şen bir kahvaltı sofrası, ertesi gelmeden hem de. Sadri Alışık filmleri, Mustafa Kutlu, karpuz peynir kahvaltılı yazlar, şiir, yaz sinemaları ve Beşiktaş.

Ne saadet ama!

ÜçYediDokuz

HÜRRİYET · ADALET · EŞİTLİK · KARDEŞLİK

YENİ NESİL ANALİZ | HAFTALIK GÜNDEM

Bilgi, Yorum, Perspektif... Hepsi Tek Kanalda!

HEMEN ABONE OL! Youtube@Ücyedidokuz

BİRLİK VE İLERLEME DÜŞÜNCE DERNEĞİ

BİRDER AKADEMİ